

Kulturmiljöfunktionen
Länsstyrelsen
901 86 UMEÅ

Ert dnr: 220-10123/95

**Rapport över arkeologisk förundersökning av
mellanneolitisk boplats på fastigheten Gärdsmark 10:1,
Skellefteå sn, Västerbottens län.**

Rapport över arkeologisk förundersökning av mellanneolitisk boplats på fastigheten Gärdsmark 10:1, Skellefteå sn, Västerbottens län.

Inledning

Med anledning av en ansökan från Skellefteå kommun, gatukontoret, att få utöka den intilliggande grustäkten in på fastigheten Gärdsmark 10:1, tog länsstyrelsen 1996-05-06 (dnr 220-10123/95) beslut om att Skellefteå kommun skulle bekosta en arkeologisk förundersökning på platsen. Förundersökningen genomfördes av personal från Skellefteå museum fr.o.m. den 26/8 t.o.m. den 13/9 1996. Lennart Sundqvist var ansvarig fältarbetsledare och Olof Östlund skrev rapporten.

Syfte

Syftet med undersökningen var att skaffa fram information om fornlämningsbilden i området som berörs av täktansökan. Förundersökningen skulle visa boplatslämningarnas utbredning, visa om anläggningar fanns på boplatsen och boplatslagrens tjocklek och fyndinnehåll. Informationen skall ligga till grund för länsstyrelsens bedömning av täktföretagets tillåtlighet enligt 2 kap. KML.

Miljöbeskrivning och känd fornlämningsbild

Gärdsmark 10:1 ligger på den sydvästra sidan av en rullstensås som löper från nordväst till sydost. Rullstensåsen är en rest från en av inlandsisens isälvar, och dess marksammansättning är ett resultat av isälven och det forntida hav som senare ersatte inlandsisen. Rullstensåsen är terrassformad och man kan tydligt se de strandvallar som skapats av vågornas skvalpande. De högre terrasserna består mest av kullersten, men marken blir sandigare ju längre ned på åsens sida man går. De två lägsta terrasserna består nästan enbart av sand.

Området är bevuxet med gles tallskog, ris, ljung och lavar, något som visar hur lättdränerad marken är. På fastighetens västra del finns en illegal motocrossbana som börjar nere i den grustäkt som gränsar mot fastigheten i nordväst. Vidare begränsas Gärdsmark 10:1 på den sydvästra sidan av en grusväg som går längs med åsens fot, och i nordost utgörs gränsen av åsens krön. Även i ett större perspektiv dominerar åsen landskapet, tillsammans med den uppodlade dalgången på dess södra sida. Åsen har sedan länge använts till täktverksamhet; grustäkter finns både nordväst och sydost om platsen för förundersökningen.

Täktverksamheten har bidragit till att man tidigare har hittat flera fornlämningar längs åsen. Den närmaste, (RAÄ 410), hittades ungefär 1 km öster om Gärdsmark 10:1, också det en boplats utan synlig anläggning. Där har man vid inventeringar hittat skärvsten, brända ben, kvartsavslag och kvartsitavslag. I närheten av den boplatsen har också snörornamenterad keramik, (stridsyxekeramik), hittats.

Boplatsen på Gärdsmark 10:1 har en lägsta höjd som är 59 m ö h, och om boplatsen var havsbunden så var åsen en udde i den dåtida skärgården, med grunda havsvikar på både den

norra och södra sidan. I Noel Broadbents kalibrerade landhöjningskurva motsvarar 59 m ö h en datering till 3100 f.Kr., d v s mellan-neolitikum. (Broadbent 1979:214)

Undersökningsmetodik

Fastigheten undersöktes först med kvadratmeterstora provrutor med 10 m ekvidistans, så att lämpliga lägen för förundersökningens schakt kunde bestämmas. Därefter sattes ett koordinatsystem upp där x-axeln gick från syd till nord och y-axeln från väst till öst. Vägverkets och lantmäteriverkets fixpunkter lades in i koordinatsystemet: 79,2/177,6 respektive 49,2/185,5. (Se översiktskarta)

Förundersökningen genomfördes med handredskap i lager om ca 10 cm efter avtorvning. Samtliga schakt grävdes i kvadratmeter-rutor och alla jordmassor sållades. Nivå 1 och 2 som grävdes ut fullständigt dokumenterades med planritningar i skala 1:20 och avvägdes. På de två ställen där fynden av ben verkade fortsätta under nivå 2 grävdes ytterligare ett lager om 10 cm. I detta lager upphörde fynden och inga urskiljbara färgningar eller konstruktioner fanns att rita av på nivå 3.

Dokumentation gjordes också med kamera; fotografier togs med färgfilm.

En definitionsfråga som måste klargöras här är skillnaden mellan "lager" och "nivå" i rapporten. Lager är det man gräver ut mellan nivåerna. Nivåerna är således det "golv" som man får när man rensat bort lagret som är ovanför. Ett lager i den här utgrävningen sträcker sig alltså 10 cm i djupled, en nivå har däremot ingen utsträckning i djupled.

Undersökningsresultat

Schakt 1, Anläggning 1; kokgrop

Vid upptagningen av provrutor hittades i en av rutorna stora mängder skörbränd sten, ben och ett kvartsämne för redskapstillverkning. En yta 2 x 3 m avtorvades för att grävas ut. Schaktets längdriktning lades i nord-sydlig riktning och dess sydvästra hörn fick koordinaten 100/200. Skärvstenskoncentrationen som påträffades i provrutan kom då att hamna strax söder om schaktets mitt. (Se skiss och planritning).

Vid undersökningen påträffades stora mängder ben, varav den största mängden hittades i ett område med rödfärgad sand i schaktets norra del. Bland benen fanns ben från åtminstone säl och fisk, men någon grundlig osteologisk analys har inte utförts. Utöver benen hittades kvartsavslag, det tidigare nämnda kvartsämnet och träkol.

Vegetationslagret var ca 5 cm tjockt och bestod av ljung, ris, lavar och förmultnade växtdelar.

Lager 1 sträckte sig ca 10 cm under vegetationslagret, utan störningar i lagerföljden. Blekjorden var centmetertjock och övergick sedan till orangebrun sand. Ett område med rödfärgad sand och ben fanns i schaktets norra del. Den skörbrända stenen fanns till en viss del i den södra delen av rödfärgningen, men den största mängden låg utanför rödfärgningen på dess södersida.

Lager 2 gick 10 cm djupare än nivå 1. Orangebrun sand, men skärvstenen upphörde nästan helt i detta lager. Rödfärgningen fanns kvar men har blivit mindre till ytan på nivå 2. I detta lager hittades också kol på tre ställen; 100,45/200,95 ; 100,95/201,95 ; 102,45/200,80. Alla tre kolförekomsterna hittades på ungefär samma djup, bara någon centimeter under nivå 1.

Lager 3 var tänkt att bli en profil genom rödfärgningen, men eftersom dess gränser var odefinierbara grävdes detta lager endast i en cirkel med 70 cm diameter, 10-20 cm ytterligare under nivå 2. Benfynden upphörde 10 cm under nivå 2.

Kommentar: Den skörbrända stenen låg i ett vågrätt lager. Om stenen har kommit från en kokgrop så borde rödfärgningen indikera gropens plats. Mängden skörbränd sten som låg i den rödfärgade sanden var dock inte stor, i motsats till mängden ben. Gropanvändarna verkar ha städat ur gropen på sten men inte ben.

Schakt 2

Indikationer i form av skärvsten i en provruta föranledde ett schakt om 5 kvadratmeter ett stycke väster om schakt 1. Det en meter breda schaktet lades bredvid provrutan i riktningen nord-syd. Det sydvästra hörnet fick koordinaten 105/189.

Den nordligaste meterrutan (109/189) innehöll stora mängder ben och skörbränd sten. Där hittades också kvartsavslag, minst två kvartsskrapor (kanske fem beroende på tolkning), samt en 25 mm lång slagen ändskrapa eller pilspets i kvartsit. Den har en ryggås (rester av hörnet på ämnet) och returser i spetsen. I den rutan hittades också två avslag av hälleflinta.

Vegetationslagret var 5-10 cm tjockt och bestod av ljung, lavar och förmultnade växtdelar.

Lager 1 sträckte sig ca 10 cm under vegetationslagret utan störningar i lagerföljden. Här fanns sparsamt med skörbränd sten bortsett från de två nordligaste rutorna, där det fanns en koncentration. I de rutorna fanns också en benkoncentration, men ingen rödfärgning. Den orangebruna färgen på sanden var gemensam för alla fem rutorna. Förutom benen och den skörbrända stenen hittades också avslag av kvarts i detta lager.

Lager 2 sträckte sig ca 10 cm under nivå 1. Koncentrationen av skörbränd sten och ben blev än mer markant i de två nordligaste rutorna på nivå 2. I de övriga rutorna upphörde i stort sett fynden av skörbränd sten och ben i detta lager. Träkol hittades vid norra kanten på den nordligaste gropen (109,85/189,20), ungefär fem centimeter under roten till den stubbe som fanns i rutan, vilket är detsamma som fem centimeter under nivå 1. Här hittades också kvartsavslag, avslag av hälleflinta, minst två kvartsskrapor och en slagen ändskrapa eller pilspets i kvartsit.

Lager 3 I den nordligaste rutan grävdes ytterligare 10-15 cm. Benfynden upphörde vid ungefär 10 cm djup och de fanns bara i norra delen av den rutan i detta lager. Ingen mer skörbränd sten, men på det djupet där benfynden upphörde ändrade sanden utseende. Den blev grövre; från mindre än 1 mm i diameter till 2-3 mm i diameter, och färgen fick en gråare ton än den tidigare orangebruna sanden.

Kommentar: Den stora mängden av skörbränd sten, ben och andra fynd indikerar att det nära schaktets norra del borde finnas någon anläggning, men sanden visar inga spår av upphettning (rödfärgning). Den skörbrända stenen och benen kan ha rensats ut från en kokgrop nära schaktets norra del. Det som vi har återfunnit i detta schakt är avskräde från den.

Schakt 3

Schakt 3 lades på terrassen närmast ovanför den terrass där schakt 1 och 2 tagits upp. Indikationer i form av kvartsavslag och skärersten i en provruta föranledde schaktet som placerades öster om provrutan. Schaktet gjordes en meter brett och tre meter långt med längdriktningen i nord-syd. Det sydvästra hörnet fick koordinaten 133/216. Marken på denna terrass bestod mestadels av sand, men med litet inblandning av kullersten.

Vegetationslagret var ca 5 cm tjockt, bestående av lavar, ljung och förmultnade växtdelar.

Lager 1 Den norra delen av metrerruta 135/216 har blivit omrört av schakt- eller skogsmaskiner. Två blekjordslager syntes där. Lager 1 sträckte sig ca 10 cm under vegetationslagret. Mest skörbränd sten hittades i de två sydligaste rutorna, kanske till följd av lagerstörningen. Sanden var orangebrun under det tunna blekjordslagret, men i ett stort område var marken rödfärgad. Ben hittades bara i ett litet område längs schaktets västra kant, i rödfärgningen. (Se planritning). Något enstaka kvartsavslag hittades också.

Kommentar: Schaktet utökades inte p.g.a. tidsbrist, den begränsade mängden fynd och risken för maskinernas påverkan av marklagren. Rödfärgningen och benfynden verkar dock ha ett centrum väster om schaktet, kanske var detta utkanten av en kokgrop.

Slutsatser

Boplatslämningarna på Gärdsmark 10:1 var, med utgångspunkt från fynden av sällben, troligen havsbundna. Kokgropen och koncentrationen av skörbränd sten i schakt 1, samt koncentrationen av skörbränd sten i schakt 2 ligger drygt 59 m ö h, vilket skulle innebära att en datering efter en kalibrerad landhöjningskurva ger 3100 f.Kr, eller mellanneolitikum.

Fyndet av ändskrapan/pilspetsen skulle kunna visa på influenser söderut. Sättet att bearbeta stenen är enligt fältarbetsledare Lennart Sundqvist inte typisk för Norrland men är det i Sydsandinavien. Fyndet påminner utseendemässigt om en mikrolit, men det skulle också kunna röra sig om ett avslag - om det inte vore för retuscherna i spetsen. Det tidigare fyndet av snörornamenterad keramik vid RAÅ 410 styrker tanken att sydskanadinaviska influenser funnits i området. Om människorna själva var sydskanadinaver, eller om de hade kontakter med sydskanadinaver - eller om hela tankegången är felaktig - kan vi inte avgöra idag.

Människorna som bodde här levde av sälfångst och fiske, förmodligen också fågel och småviltsjakt. Den långrunda viken som fanns för 5100 år sedan borde ha skapat ypperliga möjligheter till ett rikt djurliv.

Man lagade mat med hjälp av upphettade stenar i kokgropar - rödfärgningen i schakt 1 är förmodligen rester av en sådan, och rödfärgningen i schakt 3 skulle också kunna ha med matlagning att göra. Den lilla mängden skörbränd sten i rödfärgningen i schakt 1 visar att man när man var klara på platsen rensade ur gropen på sten, men inte på ben. Varför?

Den skörbrända stenen som hittades söder om rödfärgningen i schakt 1 och i norra delen av schakt 2 är sådant som människorna rensat bort, i schakt 2 med tydliga tecken på att även annat skräp hamnat där.

Sammanfattning

På den av täktansökan berörda fastigheten Gärdsmark 10:1 finns spår av en mellan-neolitisk boplats med indikationer på sydiskandinavisk stenbearbetningsteknik. På boplatsen har åtminstone en kokgrop återfunnits tillsammans med skörbränd sten och stora mängder ben; bl.a. från säl och fisk. Avslag av hälleflinta, kvartsavslag, kvartsskrapor och en slagen pilspets eller ändskrapa i kvartsit, har påträffats.

Områdets eventuella kontakter med Sydiskandinavien gör platsen - tillsammans med åsen i övrigt - intressant att fortsätta att bevaka vid framtida täktverksamhet.

För Skellefteå museum:

Olof Östlund

Olof Östlund

Referenser

Broadbent, N. 1979; *Coastal Resources and Settlement stability. A Critical Study of a Mesolithic Site Complex in Northern Sweden*. AUN 3. Uppsala.

Kvartärgeologiska kartan. SGU serie Ak nr 3 del 1, jordarter. 22K Skellefteå/ 22L Rönnskär. 1985.

Tekniska och administrativa uppgifter

Länsstyrelsens beslut: 1996-05-06, dnr 220-10123/95

Utförandetid: Fr.o.m. 1996-08-26 t.o.m. 1996-09-13

Finansiering: Skellefteå kommun, gatukontoret, bekostar förundersökningen enligt 2 kap § 11 KML.

Tidsåtgång fältarbete: 15 dagar.

Deltagare: Lennart Sundqvist, platsledare, deltid, (5-6 dagar).
Olof Östlund, assistent, heltid, (15 dagar).

Nina Eriksson, deltid, (2 dagar).

Erika Green, deltid, (10 dagar).

Stig Holmqvist, deltid, (2 dagar).

Mats Keränen, deltid, (1 dag).

Margareta Larsson, deltid, (3 dagar).

Lena Öqvist, deltid, (2 dagar).

Tidsåtgång rapport:

Koordinatsystem: Fritt liggande från lantmäteriverkets koordinatsystem, med x-axeln riktad mot norr och y-axeln mot öster.

Fornlämningens läge: Lantmäteriverkets fixpunkt är inlagt i det fritt liggande koordinatsystemet som 49,2/185,5. ~~Den fixpunkten har i lantmäteriverkets koordinatsystem koordinaten~~

Undersökt yta: 14 kvadratmeter.

Analys: Inga analyser är genomförda vid tiden för rapportens färdigställande.

Datering: Troligen mellaneneolitikum.

Fyndens förvaring: Skellefteå museum

Övrigt:

Bilagor

Fynd och prover

Schakt 1, lager 1

100/200	Kvartsavslag	1 st, < 5 gram.
101/200	Brända ben	84 fragm. 30 g.
102/200	Br. ben	275 fragm. 70 g.
	Kvarts(avslag)	4 st. (3 avslag, 1 osäker). 5 g.
100/201	Br. ben	4 fragm. < 5 g.
	Kvartsavslag (?)	1 st. < 5 g.
101/201	Br. ben	99 fragm. 25 g.
	Kvartsavslag	1 st. < 5 g.
	Kvartsämne, kärna	1 st. 330 g.
102/201	Br. ben	435 fragm. 120 g.
	Kvarts(avslag)	2 st. (1 avslag, 1 osäker). 5 g.

lager 2

100/200	Br. ben	3 fragm. < 5 g.
101/200	Br. ben	183 fragm. 30 g.
	Kol	(101,45/200,95). 15 g.
102/200	Br. ben	855 fragm. 150 g.
	Kvartsavslag	4 st. 10 g.
	Kol	(102,45/200,95). 10 g.
100/201	Br. ben	7 fragm. < 5 g.
	Kol	(100,95/201,95). 5 g.
101/201	Br. ben	98 fragm. 20 g.
	Kvartsavslag	1 st. < 5 g.
102/201	Br. ben	853 st. 110 g.
	Kvartsavslag	2 st. < 5 g.

lager 3

102,5/200,7	Br ben	177 st. 25 g.
(70 cm i diam.)		

Schakt 2, lager 1

105/189	Kvarts(avslag)	3 st. (1 avslag, 2 osäkra). 10 g.
106/189	Br. ben	3 fragm. < 5 g.
	Kvartsskrapa (?)	1 st. < 5 g.
107/189	Br. ben	13 fragm. 5 g.
	Kvarts(avslag)	3 st (2 avslag, 1 osäker). 5 g.
108/189	Br. ben	247 fragm. 35 g.
	Kvarts(avslag)	10 st. (4 avslag, 6 osäkra). 20 g.
	kvartsitavslag	1 st. < 5 g.
109/189	Br. ben	1093 fragm. 115 g.
	Kvartsavslag	27 st (varav 2 är inritade på planritning). 90 g
	Kvartsskrapa	1 st. 5 g.
	Hällefinta. avslag.	1 st. 5 g.
	Kvartsskrapa	1 st < 5 g.

lager 2

105/189	-	
106/189	Kvartsavslag	2 st. < 5 g.
107/189	-	
108/189	Br. ben	46 fragm. 5 g.
	Hälleflinta, avslag	1 st. 5 g.
109/189	Br. ben	688 fragm. 115g
	Kvarts(avslag)	11 st. (10 avslag, 1 osäker). 30 g.
	Kvartsskrapor (?)	2 st. < 5 g.
	Pilspets/ändskrapa i kvartsit	1 st. < 5 g.
	Kol	(109,85/189,20). 15 g.

lager 3

109/189	Br. ben	267 st. 25 g.
---------	---------	---------------

Schakt 3, lager 1

133/216	Br. ben	4 fragm. < 5 g.
134/216	Br. ben	20 fragm. < 5 g.
	Kvartsavslag	3 st. < 5 g.
135/216	-	

Skörbränd sten

Schakt 1

100/200	1,51 kg
101/200	6,72 kg
102/200	2,60 kg
100/201	0,62 kg
101/201	4,94 kg
102/201	4,30 kg

Schakt 2

105/189	1,75 kg
106/189	0,25 kg
107/189	2,15 kg
108/189	3,12 kg
109/189	7,57 kg

Schakt 3

133/216	0,80 kg
134/216	0,47 kg
135/216	0,00 kg

Gärdsmark 1:10

Skåtsmyran

Högårdsmyran

Fågelberget

57A
57B
57C
57D
57E
57F
57G
57H
57I
57J
57K
57L
57M
57N
57O
57P
57Q
57R
57S
57T
57U
57V
57W
57X
57Y
57Z

WÄRMBORG

Höjstensåker

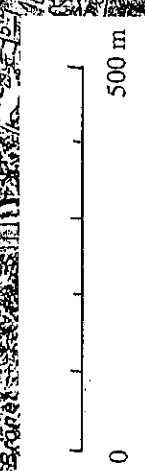
Gärdsmarksängen

28A
28B
28C
28D
28E
28F
28G
28H
28I
28J
28K
28L
28M
28N
28O
28P
28Q
28R
28S
28T
28U
28V
28W
28X
28Y
28Z

Degebymyran

120
121
122
123
124
125
126
127
128
129
130
131
132
133
134
135
136
137
138
139
140
141
142
143
144
145
146
147
148
149
150
151
152
153
154
155
156
157
158
159
160
161
162
163
164
165
166
167
168
169
170
171
172
173
174
175
176
177
178
179
180
181
182
183
184
185
186
187
188
189
190
191
192
193
194
195
196
197
198
199
200

212
213
214
215
216
217
218
219
220
221
222
223
224
225
226
227
228
229
230
231
232
233
234
235
236
237
238
239
240
241
242
243
244
245
246
247
248
249
250
251
252
253
254
255
256
257
258
259
260
261
262
263
264
265
266
267
268
269
270
271
272
273
274
275
276
277
278
279
280
281
282
283
284
285
286
287
288
289
290
291
292
293
294
295
296
297
298
299
300

Från ekonomiskt kartblad 22 K 6 i

Argenta

Karta över schakt och fixpunkter
Gärdsmark 10:1, Skellefteå sn.

Fix på sten
⊗ 140,2/218,3
(63,96 m ö h)

133/216

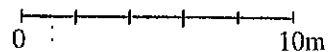
105/189

100/200

Fix på stenblock
⊗ 99,1/212,5
(60,03 m ö h)

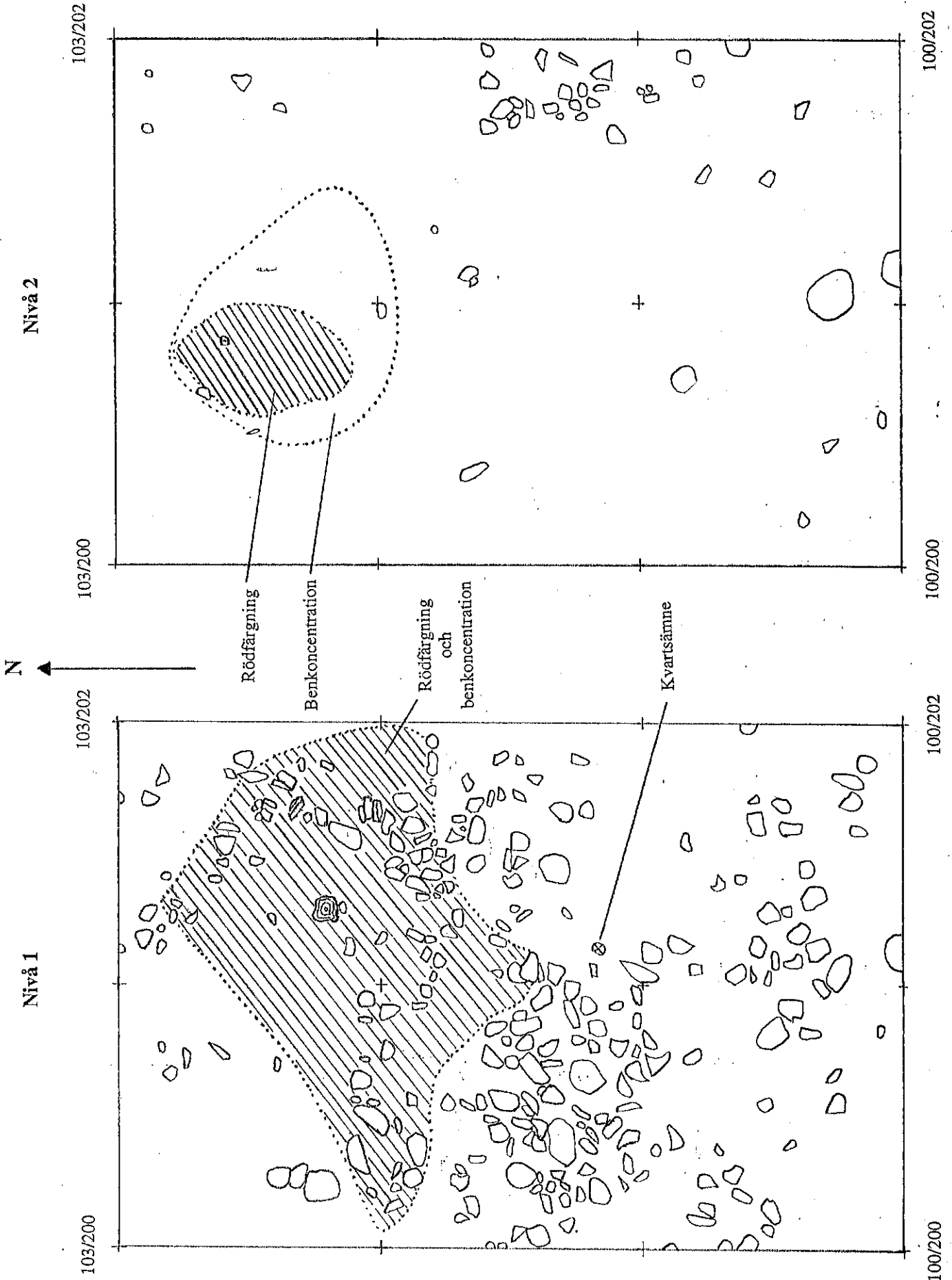
Väg

⊗ Vägverkets fix (Polygonpunkt 100)
79,2/177,6
(57,70 m ö h)

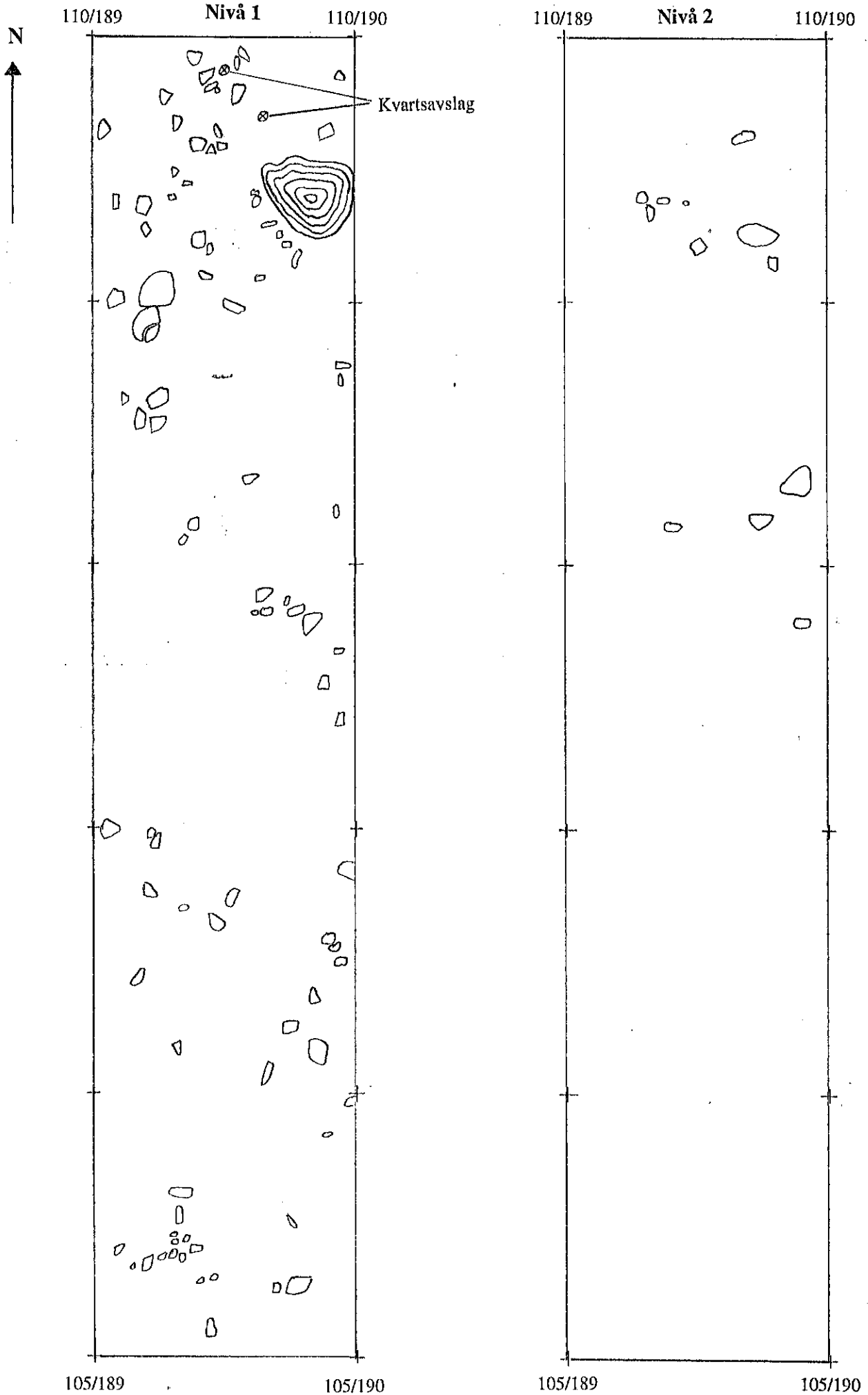

Lantmäteriverkets fix
49,2/185,5
↓

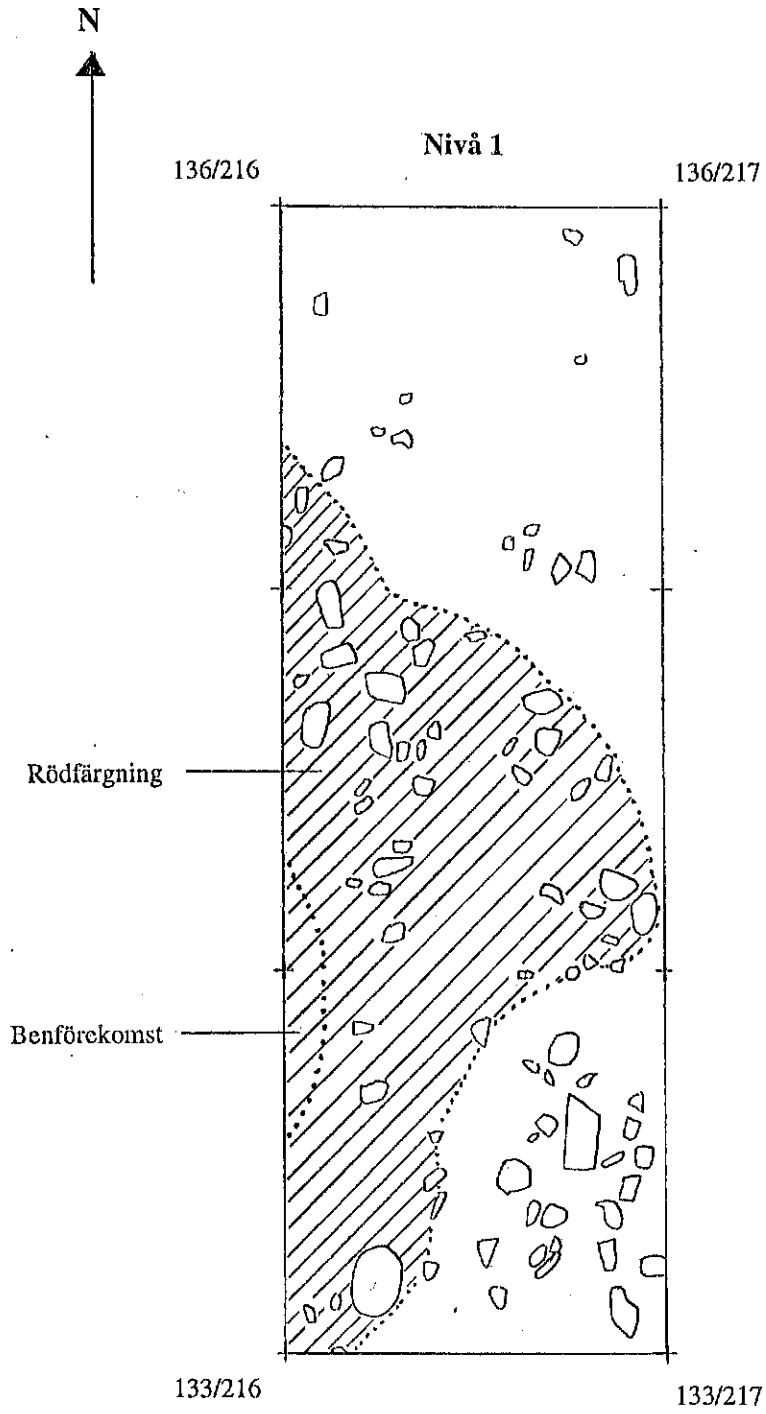
Gärdsmark 10:1, Skellefteå sn.
Planritningar schakt 1. Ritade av Olof Östlund.

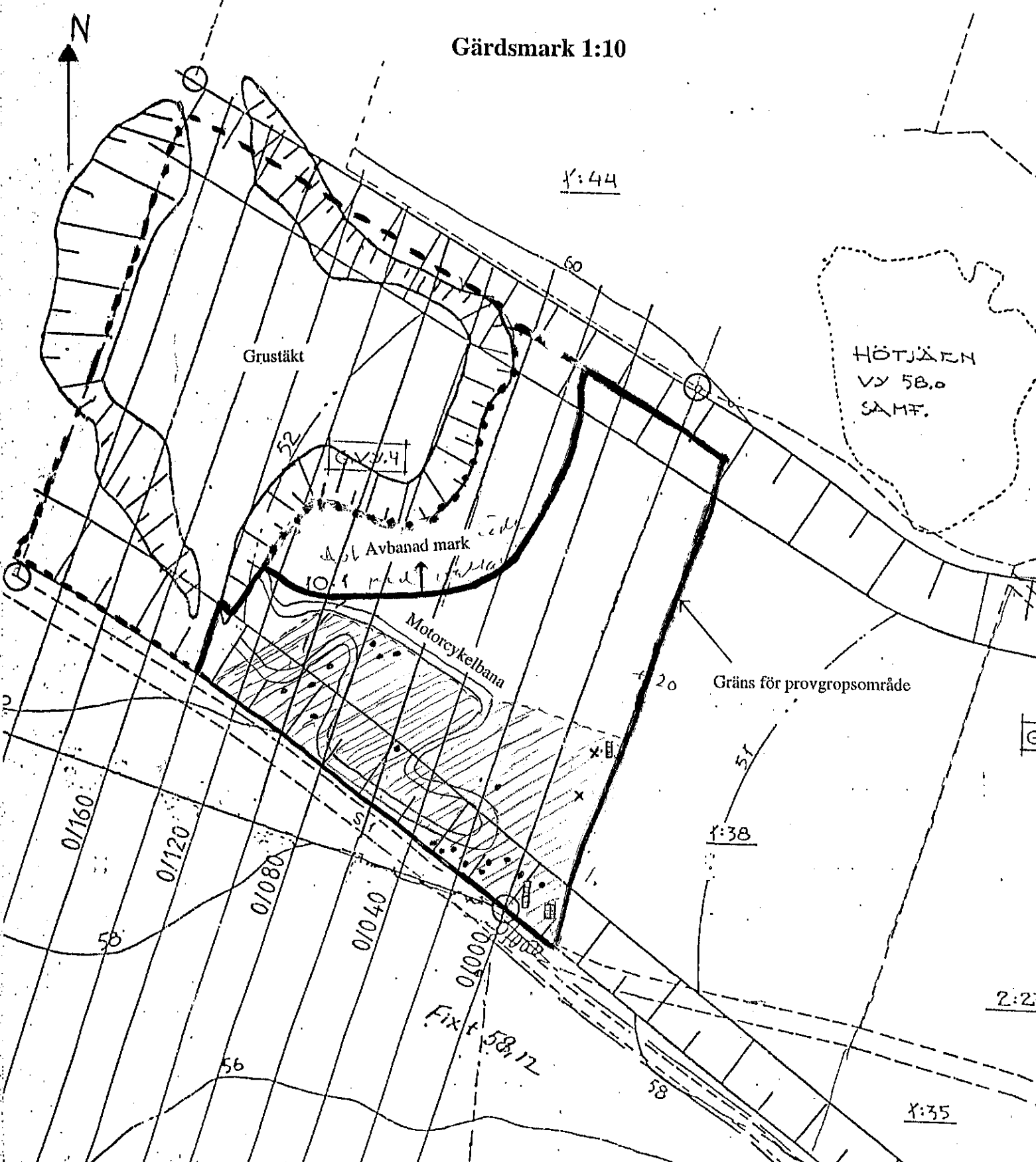
Gärdsmark 10:1, Skellefteå sn.
Planritningar schakt 2. Ritade av Olof Östlund.

Gärdsmark 10:1, Skellefteå sn
Planritning schakt 3. Ritad av Olof östlund.

Gärdsmark 1:10

Teckenförklaringar:

- = Område med boplotsindikationer.
- = Skörbränd sten.
- X = Kvarts och skörbränd sten.
- = Förundersökningsschakt.

0 100 m

Karta över schakt och fixpunkter
Gärdsmark 10:1, Skellefteå sn.

Fix på sten
⊙ 140,2/218,3
(63,96 m ö h)

133/216

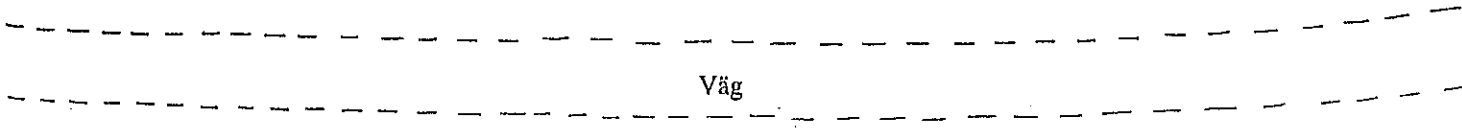

105/189

100/200

Fix på stenblock
⊙ 99,1/212,5
(60,03 m ö h)

⊙ Vägverkets fix (Polygonpunkt 100)
79,2/177,6
(57,70 m ö h)

Lantmäteriverkets fix
49,2/185,5
↓

